

Een *weldadige* kracht

CHRISTELIJK GELOOF EN
HET ALLEDAAGSE IN
HET LICHT VAN DE GEEST

Kees van der Kooi

Kees van der Kooi

Een
weldadige
kracht

CHRISTELIJK GELOOF EN
HET ALLEDAAGSE IN
HET LICHT VAN DE GEEST

KokBoekencentrum Uitgevers – Utrecht

Inhoud

Ter inleiding	II
Leeswijzer	13
Dankwoord	13
1. Een weldadige kracht	15
Clou en plot	19
De opkomst van de pneumatologie	23
Exploratie	31
2. Methodologische overwegingen	33
Een dominante erfenis: logos-christologie	33
Hoe gaan we te werk?	40
<i>Van boven of van beneden</i>	40
<i>De plaats van het dogma</i>	42
<i>Bijbelwetenschap</i>	45
<i>Hedendaagse ervaringen</i>	49
3. Geest-christologie en logos-christologie	53
Supplement	53
Substituut	55

Wederzijdse complementariteit	57
Uitwerkingen	58
<i>Roger Haight</i>	58
<i>Hendrikus Berkhof</i>	60
<i>Piet Schoonenberg</i>	62
<i>David Coffey en Bruce McCormack</i>	65
4. Geest en Zoon	71
Bijbels-theologische observaties	71
<i>Marcus</i>	72
<i>Lucas</i>	75
De identiteit van Jezus	77
<i>Het ontologische statuut van Zoon en Geest</i>	78
<i>Verankering</i>	81
<i>Twee vensters</i>	83
De Geest als eschatologische actor	89
5. Transformerende spiritualiteit	97
Calvijn	98
<i>Woord en Geest</i>	106
Schleiermacher	109
<i>Christologie</i>	112
<i>Koninkrijk van God en maatschappij</i>	115
Kuyper	116
Evaluatie en conclusie	122
6. Werkingen van de Geest	127
De Geest als schepper en gever van leven	127
De Geest als kracht tot bevrijding	130
De Geest maakt mensen tot subject	131

De Geest van de eindtijd	133
De Geest en Jezus Christus	134
De Geest verbindt met Christus	135
De Geest als kracht tot vernieuwing en volharding	137
7. In het krachtenveld van de Geest	141
Zalving	141
Geest en ambt	144
Participatie aan de Geest van Christus	145
Delen in zijn zalving	150
De koninklijke dimensie	151
<i>Transfer</i>	152
<i>Ex-centrisch</i>	154
<i>Transformatie</i>	155
De priesterlijke dimensie	158
<i>Gekraakt</i>	159
<i>Gevaarlijke herinnering</i>	161
Intermezzo: Ziekenzalving	162
De profetische dimensie	167
<i>Getuigenis in de gemeente</i>	171
<i>Media van de Geest</i>	173
<i>Voorbeelden</i>	173
<i>Vrije profetie en profetenambt</i>	175
8. Genadegaven in meervoud	179
Ontwikkeling van het charismabegrip	180
Een brede pneumatologische benadering	186
Openbaring	189
Criteria	191

9. Onderscheiding der geesten	199
Markante voorbeelden	201
Intermezzo: Kwade machten en krachten	206
Criteria	211
Bevrijdende kracht van de Geest in de wereld	218
Onderscheiding en hoop	220
 10. Eigendom en duurzaamheid	 223
Een functioneel begrip	224
Het beslissende perspectief	225
Eigendom als heilig en onschendbaar recht	226
Noodzaak van herziening	230
Thomas van Aquino	231
Hugo de Groot	232
John Locke	234
Relativering en relatering van eigendomsrecht	
in de Bijbel	237
Toepassing: Eigendom in de keten van productie	240
Verborgten kosten	241
<i>Waste is a design failure</i>	241
Drie theologische noties	243
<i>Kwetsbaarheid</i>	244
<i>Coöperatie</i>	245
<i>Vrijwillige zelfbeperking</i>	248
 Epiloog: Onderweg	 249
 Bibliografie	 251
Register van personen	269
Register van zaken	277

Ter inleiding

Dit boek is een uitwerking van de ‘Annie Kinkead Warfield Lectures’ die ik in 2014 in Princeton heb gegeven over de thematiek van de Heilige Geest in christelijke theologie en spiritualiteit.¹ Hoewel structuur en inhoud in grote mate herkenbaar zijn gebleven, maakten de voortgang in de tijd en veranderde omstandigheden een grondige bewerking en uitbreiding met enkele hoofdstukken noodzakelijk. De pneumatologie is nog steeds het perspectief waaronder ik het christelijke geloof en leven bezie. In het eerste deel, de hoofdstukken 2 tot en met 4, vraag ik wat de hernieuwde aandacht voor de rol van de Geest in het leven van Jezus betekent voor de christologie. De effecten blijken niet beperkt te blijven tot de christologie. Ook in het denken over God vinden verschuivingen plaats. Deze hoofdstukken zijn inhoudelijk het zwaartepunt van dit boek.

¹ Cornelis van der Kooi, *This Incredibly Benevolent Force. The Holy Spirit in Reformed Theology and Spirituality* (Grand Rapids: Eerdmans 2018).

In het tweede deel (hoofdstukken 5-9) is de vraag naar de werking van Gods Heilige Geest in de wereld van het alle-daagse aan de orde. Hoe manifesteert zich de Geest van God, en waar? Merken wij er wat van en worden we daarbij ingeschakeld? In hoofdstuk 5 behandel ik de hoge verwachtingen die men in Europa in de 19e eeuw koesterde over de doorwerking van de Geest van Christus in cultuur en samenleving. In hoofdstuk 6 maak ik een tussenbalans op en geef ik een beknopte typologie van het werk van de Geest. Daarna volgen enkele hoofdstukken over de relatie tussen Christus en zijn volgelingen. Ik maak daarvoor gebruik van een hint van de Heidelbergse Catechismus die deze relatie ter sprake brengt met het beeld van zalving. Het Griekse woord voor ‘zalving’ (*chrisma*) gaat terug op een werkwoord dat vertaald kan worden als onderdompelen, dopen of besprenkelen. Dit begrip vormt de brug tussen Christus en zijn volgelingen. ‘Christus’ betekent ‘gezalvde’ en zijn volgelingen delen in de Geest die op Hem was. Wat gebeurt er wanneer mensen onder het beslag van Christus komen? Wat betekent dit voor cultuur en samenleving? In hoofdstuk 7 stel ik de vraag wat dit betekent voor de manier waarop we naar de kerk en het gewone leven kijken. Aanknappend bij de leer van het drievoudige ambt van Christus gebruik ik de functies van koning, profeet en priester als lens om het christelijk leven te belichten. In hoofdstuk 8 volgt expliciete aandacht voor het onderwerp dat de pinksterbeweging in de 20e eeuw op de agenda van de kerk zette: de charismata of in goed Nederlands: genadegaven. Vaak wordt bij charismata uitsluitend gedacht aan profetie, klanktaal en genezing. Ik trek de genadegaven breder, het gewone leven in. Er gebeurt onder Gods genade genoeg ‘bij-

zonders'. Wat blijft staan (hoofdstuk 9) is de vraag naar de onderscheiding der geesten: hoe onderscheiden we tussen de veelheid van stemmen en machten?

Ten slotte als toegift hoofdstuk 10 over een maatschappelijk thema. Als leven en denken zich laten vormen in het krachtenveld van de Geest van Christus, wat betekent dit dan voor onze visie op eigendom en op het gebruik dat we alle dagen van de dingen maken? In dit hoofdstuk komen theologie, recht, economie en menselijk gedrag samen.

Leeswijzer

De hoofdstukken verschillen in toegankelijkheid. Hoofdstuk 1 is een introductie en is gemakkelijk leesbaar. De hoofdstukken 2 en 3 zijn hier en daar technisch van aard en vergen theologische scholing. Ik heb geprobeerd dat te ondervangen door die passages in kleinere letters te zetten en in de hoofdtekst de rode draad te leveren. De kern van wat ik te zeggen heb, staat in hoofdstuk 4. De hoofdtekst is goed te volgen, de kleine letters zijn technisch. De lezer kan dus heel goed van hoofdstuk 1 naar de hoofdtekst van hoofdstuk 4 doorbladeren. Hoofdstuk 5 is als geheel weer toegankelijker, met uitzondering van het deel over Schleiermacher. Hetzelfde geldt voor de hoofdstukken 6 tot en met 10. Bij meer technische gedeelten is van een kleinere letter gebruik gemaakt.

Dankwoord

Tot slot wil ik mijn dank uitspreken naar enkele personen die in de loop naar deze publicatie van belang zijn geweest. Allereerst noem ik de uitgeverij Eerdmans die mij toestond de tekst na bewerking opnieuw te gebruiken. Verder ook de

redacties van *Kerk en Theologie* en *Inspirare* voor hergebruik van wat in dit boek de hoofdstukken 10 en 8 zijn geworden. Enkele mensen hebben bij deze nieuwe tekst meegelezen en hun commentaar gegeven: Maarten Aalders, Gerard den Hertog en Margriet van der Kooi. Ik dank hen zeer. De begeleiding vanuit de uitgeverij KokBoekencentrum was nauwkeurig en plezierig: Peter Gorter, Inge Slings en Janneke van Hoven: Bedankt.

I. Een weldadige kracht

Omdat de trein vanaf Amsterdam-Zuid richting Arnhem vandaag niet rijdt, besluit ik eerst naar station Duivendrecht te reizen, en vandaar de tram naar station Bijlmer Arena te nemen. In dat korte stukje, niet meer dan twee haltes, zie ik een vader met een jongen van ongeveer veertien jaar. De jongen is meervoudig beperkt, slaakt luide kreten, zwaait met de armen, trekt de aandacht van de medereizigers. De vader blijft rustig, blijft vriendelijk met hem praten – een anker van rust en geduld. Ik kijk het aan. Wat gebeurt hier? Een alledaags voorbeeld van de ongelooflijke energie en moeite die ouders, moeders en meer en meer ook vaders, steken in de zorg voor kinderen. Volgehouden goedheid. Als ze ouders worden, hebben ze nauwelijks besef van waar ze aan beginnen. De onderbroken nachten, de inzet, de vermoeidheid, de onzekerheid over wat een kind mankeert, groeispiong, of wat voor onaangenaamheid dan ook – jonge ouders doen het, elke dag weer. Deze vader is niet de enige. Hij staat voor de tallozen, de miljoenen die deze inzet laten zien, zorg en aandacht aan hun kinderen besteden. Wat is de

bron? Is dit simpel te verklaren met evolutionaire ontwikkeling en overlevingsdrang? Heeft God ermee te maken? Of zijn die twee – God en levensdrang – niet tegen elkaar uit te spelen? Krijgt de kracht van volhoudende zorg vanuit God als bron ineens nieuwe glans? Het gewone – de zorg van een vader – wordt ineens ongewoon.

Een mooi voorbeeld waarin wat gewoon ineens ongewoon wordt en er een ander perspectief doorbreekt, is een scène uit de film *American Beauty* (1999) van Sam Mendes. De film richt zich op twee buurgezinnen in een welvarend voorstadje ergens in de Verenigde Staten. Ze wonen in mooie huizen op ruime percelen aan een rustige straat met brede trottoirs. Onder het oppervlak van moderne welvaart woedt echter de strijd om het bestaan zin te geven. De schoonheid is schijn, zo blijkt bij alle personen uit het verhaal: ieder probeert op eigen wijze de feitelijke droefgeestigheid te boven te komen, met destructieve afloop. De schoonheid in deze film zit niet in de rozen die door Ann gekweekt worden – deze rozen geuren niet – maar krijgen we te zien door de lens van buurjongen Ricky, die de gewoonte heeft van alles en nog wat op zijn videocamera vast te leggen. Op een dag gunt hij zijn buurmeisje een kijkje in wat hij op zijn camera heeft vastgelegd: in een langgerekt shot zien we een plastic zak tussen de roodgekleurde herfstbladen door de wind opgenomen worden, heen en weer, omhoog en omlaag, als was het een spel van ravottende kinderen. De beweging en warreling bieden een adembenemend schouwspel, waarvan de schoonheid, tussen al de dwaasheid en onmacht van volwassenen in, als geschenk binnenkomt bij Ricky en zijn buurmeisje. In de woorden van Ricky: ‘Die zak was... hoe zal ik het zeggen... met me aan het dansen... als een klein kind dat

vraagt om met 'm te spelen. Dat was de dag waarop ik beseftte dat er een heel leven achter de dingen zit, en deze ongelooflijk weldadige kracht, die me wilde laten weten dat er geen reden is bang te zijn.... Nooit.' Te midden van de leegte vindt een doorbraak van schoonheid plaats, van een weldadige kracht. Een uitnodiging om mee te dansen. Wat is die kracht? Wat is haar geheim, wat is de bron? Kan de christelijke theologie over die uitnodiging iets zeggen?

De theoloog en filmcriticus Robert Johnston heeft deze film geïnterpreteerd tegen de achtergrond van het bijbelboek Prediker.¹ Prediker is verbaasd over het bestaan van alle dingen, de eindeloze cyclus van het leven en het voortdurende gepieker van mensen; hij vraagt zich af wat de betekenis van dit alles is. Toch predikt dit bijbelboek geen cynisme. Te midden van de grote vragen stelt de schrijver vast dat het een gave van God is als de mens weet te genieten van wat God hem heeft gegeven (Pred. 9:7-9). Prediker heeft geen stevige greep op het leven, geen allesomvattend begrip van de dingen, maar hij is zich wel bewust van de verrassing, het plotseling verschijnende licht, de schoonheid die het hart ontroert. In dit leven maakt God zich bekend, schenkt Hij de mensen zijn gaven. Met die gaven schijnt het licht op het voortbestaan van generaties en het gepieker van gewone mensen. De eindeloosheid, de vreemdheid, de weemoed om het voorbijgaan der dingen, de onverwachte onderdompeling in diepe rouw bij het sterven van een jong mens, en de afschuwelijke wreedheid van wat mensen elkaar aandoen,

1 Robert K. Johnston, *Useless Beauty. Ecclesiastes through the Lens of Contemporary Film* (Grand Rapids: Baker Academic 2004), 57-72.

Prediker noemt het, laat het staan, maar wijst ook op het ogenschijnlijk gewone als Gods goede gave.

Het boek Prediker, met zijn melancholische inzichten, maakt deel uit van de canon van de christelijke kerk. Men kan zich afvragen welke plaats het daar inneemt. Aan de rand, of past het eigenlijk niet, of hoort het er vanwege het eigen perspectief juist wel bij? Ik denk het laatste. Prediker is een stem die de ervaring van gewone mensen vertolkt en die ook binnen de christelijke gemeente thuishoort. Het is de stem die bij de apostel Paulus doorklinkt wanneer hij spreekt over de nutteloosheid waaraan de schepping onderworpen is en haar slavernij aan het verderf (Rom. 8:20-21). Maar juist de interpretatie van Paulus geeft de spanning weer die we al tegenkomen in de Tenach en nog meer in de canon van de christelijke kerk. Paulus spreekt van hoop, 'omdat ook de schepping zelf zal worden bevrijd uit de slavernij van de vergankelijkheid en zal delen in de vrijheid en luister die Gods kinderen geschonken wordt'(Rom. 8:21). Dat is de stem van de hoop, van de belofte. Niet alle stemmen in de Bijbel zijn gelijk en dat roept de vraag op wat de taak is van de theologie. Moeten alle gegevens zo geschikt worden dat ze bij elkaar passen, als waren het stukjes van één puzzel? Of heeft de diversiteit te maken met de manier waarop God zich tot ons bestaan verhoudt, met het werk van de Geest? Ik denk het laatste. God gaat in zijn toewenden naar mens en wereld diep op dit leven in, in alle diversiteit. Van die beweging vinden we in de Bijbel de weerslag. Het Nieuwe Testament plaatst dat allemaal – het alledaagse, de vergankelijkheid, pijn en vreugde – in het licht van twee beslissende momenten: de verschijning van Jezus Christus en de zending van zijn Geest.

Clou en plot

Jezus Christus is het centrale gegeven van kerk en theologie. Dat moet gezegd worden, juist als het gaat om de Geest. Jezus Christus als de levende Heer is in het Nieuwe Testament de eschatologische horizon van heel de geschiedenis, en de Geest is uitgezonden om ons die toekomst in te trekken. Maar dit statement roept wel vragen op. Hoezo kan een gebeurtenis van meer dan 2000 jaar geleden een scharnierpunt en kern van de geschiedenis zijn? Is dat geen belachelijke dwaasheid, iets om je op de knieën te slaan van het lachen,² ja, een dwaasheid die niet zelden tot voorwerp van spot is geworden? Toen de apostel Paulus met de opiniemakers en commentatoren van zijn tijd in gesprek ging op de Areopagus – te vergelijken met een publieke talkshow van tegenwoordig – en ten slotte begon over de opstanding, liepen de deelnemers hoofdschuddend weg (Hand. 17:32). Dat was niet denkbaar en volkomen absurd. In de 19e eeuw was het David Friedrich Strauss, die verklaarde dat het je reinste boerenbedrog was om de geschiedenis van Jezus tot centrum te verklaren. En toch is die verbinding met geschiedenis, met materiële werkelijkheid essentieel. Christelijk geloof is niet een idee, niet een concept, niet te reduceren tot moraal of goede voornemens, het vertelt een geschiedenis, het relaas van God met zijn volk, van Jezus Christus. Het valt te vergelijken met een goed verhaal, of nog sterker: deze geschiedenis is een verhaal, en het is nog niet af. Een goed verhaal kent

2 Zie A.A. van Ruler, 'De taak van de kerk in de wereld tot in de leer-
tucht toe' (1961) in idem, *Verzameld werk Deel V-C: Belijdenis en leer-
tucht, kerk, wereld, diaconaat* [bezorgd door D. van Keulen] (Utrecht:
KokBoekencentrum 2023), 299.

een clou en een plot. De clou is datgene waar het om gaat en het plot is de verwikkeling. Van het verhaal van God met de wereld kennen we inmiddels wel de clou, maar nog niet het hele plot. De clou of waar het om gaat, is Jezus Christus, maar het plot of de verwikkeling van het verhaal is nog niet voltooid. De verhaallijn gaat door en de verdere verwikkelingen zullen nog blijken.

■ Een paar woorden nog over clou en plot. In 1 Timoteüs 3:16 vinden we enkele regels die vermoedelijk teruggaan op een oude christelijke hymne waarin verwoord wordt wat we in het bovenstaande aanduiden als clou van de geschiedenis: ‘Hij is geopenbaard in een sterfelijk lichaam, in het gelijk gesteld door de Geest, is verschenen aan de engelen, verkondigd onder de volken, Hij vond geloof in de wereld, is opgenomen in majesteit.’ In het wereldbeeld van deze hymne is de kosmos – een hiërarchisch geheel, de aarde in het centrum, met planeten en hemelsferen daar omheen – de ruimte waar de komst van Christus tot in de verste uithoeken klinkt omdat ze alles en iedereen aangaat. Dat is de pretentie, de trompetstoot van Pasen, de opwekking en verhoging van Christus in de heerlijkheid van God. Het goede nieuws, zo lijkt de hymne te zeggen, wordt tot in de uithoeken verspreid, op aarde en in de hemel gehoord. Het is die boodschap van een ander en nieuw bestel.

Wat doen we als we ons richten op de geschiedenis van Israël en Jezus Christus voor een antwoord op de vraag naar de betekenis van dit bestaan? Een dergelijk ondernemen is niets minder dan een provocatie, om verschillende redenen; ik zal er twee noemen. Het is, om te beginnen, een provoca-

tie in het licht van het onpeilbare lijden dat mensen – vrouwen, kinderen, mannen – en dieren ervaren door honger, oorlogen, genocide, terrorisme en misbruik van mensen of dat hun midden in het leven overkomt door ongeneeslijke ziekte of ongeluk. Het is, dat is het tweede, een provocatie gezien onze huidige kennis van de kosmos en zijn lange geschiedenis (*deep time*). Wanneer de christelijke kerk beweert dat God in de geschiedenis van een Joodse man tot de wereld kwam op een manier die bepalend is voor de hele schepping, dan staat dit perspectief op gespannen voet met de duizelingwekkende en verbijsterende ervaring die een bezoek aan een modern observatorium teweeg kan brengen.

■ Een bezoek aan een modern observatorium zoals het Griffith Observatorium in Los Angeles of het planetarium in Dwingeloo prent ons voor korte tijd onze nietigheid en kwetsbaarheid in. We zijn stofdeeltjes in het universum, een trilling in een onbegrijpelijk lange geschiedenis. Kosmologen rekenen ons voor dat het universum 13,8 miljard jaar geleden is ontstaan en dat de zon waarschijnlijk nog vele miljoenen jaren licht zal geven. Die getallen gaan onze eigen levensduur en ons voorstellingsvermogen ver te boven. We zouden dus kunnen besluiten de pen neer te leggen, zo goed mogelijk te leven, de aarde enigszins heel en bruikbaar door te geven aan de volgende generatie, en het daarbij te laten. Of toch niet?

Uit de ervaring van nietigheid en kwetsbaarheid komen vragen op, die zich nauwelijks laten onderdrukken. Existentiële vragen. Wie zijn wij in dit deel van het universum, en hoe verhoudt dit kleine deel van de menselijke geschiedenis zich

tot de vele miljarden jaren in de kosmos waarin wij bestaan? In het licht van het enorme aantal jaren waarmee kosmologen ons confronteren en de onbekende afstanden die in deze wetenschap worden onderzocht, is het menselijke bestaan op aarde niet meer dan een speldenpunt in de kosmos. Wat betekent de bede om de komst van Gods koninkrijk, zoals Jezus zijn leerlingen leerde, in het licht van deze duizelingwekkende getallen? En toch is dat precies waar het in het christelijk geloof om draait. De geschiedenis van Jezus Christus, het leven van deze Joodse man, staat centraal in ons geloof. Dat is het schandaal van de particulariteit waarmee het christendom zich uit de markt prijst.³ In Hem, zo beweren wij, komt God in de wereld en zijn leven en wat in dat leven wordt vervuld en gedaan zijn bepalend voor de toekomst van de mensheid en de wereld.

■ Het roept de vraag op naar het waarom van deze lange geschiedenis. Had de Schepper, als Hij liefdevol en betrouwbaar is, niet een wereld kunnen maken in onvergankelijkheid? Waarom deze schepping, deze kosmos in haar kwetsbaarheid? Ik ga deze vraag niet beantwoorden, niet omdat ik het niet zou willen, maar omdat ik het niet kan. Theologisch staan we voor de grens van onze kennis. God heeft deze wereld geschapen, een wereld onder condities van kwetsbaarheid en vergankelijkheid, waar volgens Genesis 1 de goddelijke geest beweegt als een ordenende en leven brengende kracht. Aan het eind van het eerste scheppingsbericht staat: 'God zag alles wat Hij gemaakt had: het was zeer goed' (Gen. 1:31). Het woord goed (*toof*) is functioneel, in

3 K. Barth, *Die kirchliche Dogmatik* (Zürich: TVZ 1932-1979), IV/ 3, 362.

de zin van ‘goed voor’.⁴ Van perfectie in de zin van onbreekbaar en onvergankelijk is geen sprake. Bovendien is het Gods beoordeling van zijn eigen werk. Als de mens God looft om zijn schepping, dan is dat de echo van Gods oordeel. Maar dat neemt de vragen en de verbijstering niet weg. Zie Job 38 tot en met 41.⁵ Gods oordeel over zijn eigen werk vormt de binnenkant van het verbond waar Hij de mens in opneemt. God spreekt de mens aan, vanaf het begin. Het is er niet stil, Hij wil communicatie, ook als dat een twistgesprek wordt.

Daarmee is het spanningsveld van ons bestaan en onze wereld gegeven. De wereld en het universum staan niet op zichzelf, maar vormen onderdeel van een onderneming die God is begonnen: onze schepping, onze kosmos. Het is de spanning tussen begin en voltooiing, tussen God die in onze wereld werkt door de Geest en andere krachten en machten die aan ons trekken. Ook daarover spreekt de Bijbel in Genesis 3. Er komt een ‘influencer’ tussendoor, die een leugen introduceert, wantrouwen zaait, en de mens van God wegtrekt, weg van de belofte, weg van de hoop.⁶

De opkomst van de pneumatologie

In de afgelopen halve eeuw hebben zich veel ingrijpende ontwikkelingen in de theologie voorgedaan, met name op

4 Zie Claus Westermann, *Genesis. I. Teilband: Genesis I-II* (Neukirchen: Neukirchener Verlag 1983), 228-229.

5 Zie Gijsbert van den Brink, *En de aarde bracht voort. Christelijk geloof en evolutie* (Utrecht: Boekencentrum 2017), m.n. hoofdstuk 5. Evolutie lijden en de goedheid van God, 142-180.

6 Over de kwade krachten en machten, zie hoofdstuk 9.

het gebied van de leer van de Heilige Geest ofwel de pneumatologie. Hendrikus Berkhof kon in zijn *Warfield Lectures* van 1964 nog schrijven: ‘Het is zonder twijfel waar dat de pneumatologie een verwaarloosd gebied van systematische ontwikkeling is.’⁷ Later, in navolging van Martin Heideggers woord *Seinsvergeessenheit*, bedacht men zelfs de term *Geistvergeessenheit*. Die beschrijving kan echter zeker niet worden toegepast op de huidige situatie. In de afgelopen decennia zijn er talloze voorstellen gedaan voor een leer van de Heilige Geest.⁸ In sommige theologische concepten is heel de theologie onder de noemer van de pneumatologie gebracht. In dat geval zou men kunnen spreken van een brede pneumatheologie.

7 H. Berkhof, *The Doctrine of the Holy Spirit* (Richmond (VA): John Knox Press 19672), 10.

8 Oudere voorbeelden van een pneumatologische insteek bieden Paul Tillich, Geoffrey Lampe en Hendrikus Berkhof. Internationaal is er een breed scala van namen: Yves Congar (1904-1995), Karl Rahner (1904-1984), Hans Kung (1928-2021) en zijn leerlingen, evenals Roger Haight (1936), Kilian McDonnell (1921) en Michael Welker (1947). Voor Nederland noem ik mijn leermeester Jan Veenhof (1934-2024), met name diens monografie *De kracht die hemel en aarde verbindt. De identiteit van de Geest van God als relatiestichter* (Zoetermeer: Boekencentrum 2016), het werk van Gerrit van de Kamp (1948-2023), en zijn dissertatie *Pneuma-christologie. Een oud antwoord op een actuele vraag?* (Amsterdam 1983); Martien Parmentier (1947-2021) en Gijs Dingemans. Dat de pneumatologie inmiddels erkenning vindt als brede noemer om de thematiek van het christelijk geloof ter sprake te brengen en te doordenken bewijst Myk Habets met de bundel *Third Article Theology. A Pneumatological Dogmatics* (Minneapolis: Fortress Press 2016), waarin de bijdragen van een keur van theologen over de breedte van het dogmatisch spectrum is bijeengebracht.

Wat was de aanleiding voor deze nieuwe interesse? Ik geef vijf factoren in overweging. Een brede pneumatologie betekent een enorme verschuiving ten opzichte van de vorige theologie. In de 18e eeuw en nog steeds in de 19e eeuw was het geloof in God als Schepper een gedeelde overtuiging van samenleving en cultuur, en was de scheppingsleer de noemer van de theologie. In de 20e eeuw is de schepping als de plaats waar God kan worden geïdentificeerd echter weggefallen. Twee wereldoorlogen en het besef dat deze wereld lijdt onder een overmaat aan wreedheid en kwaad brachten een einde aan een lange traditie van op schepping gebaseerde theologie. Een nieuw concentratiepunt werd gevonden in de christologie. Jezus Christus is de plaats in de wereldgeschiedenis die ons in staat stelt om het (juiste) beeld van God te krijgen. Of beter gezegd: de vraag waar God nu is, werd beantwoord met verwijzing naar de gekruisigde Christus. Daar, in kruis en opstanding, openbaart God zijn gelaat. Inmiddels zitten we ruim in de volgende fase en lijkt de christologie van haar plek te worden gedreven. De exclusieve concentratie op Christus roept de vraag op of God ook niet elders te ervaren is. Is de rest van de werkelijkheid leeg, en zijn Jezus Christus en het getuigenis over Hem vanuit de kerk het enige waarop de christelijke theologie kan wijzen? In de huidige culturele fascinatie voor ervaring, spiritualiteit en de centrale rol van het menselijk subject wordt die vraag ontkennend beantwoord en is er een zoektocht naar het goddelijke of geestelijke dat dichtbij is. Die culturele openheid is op zijn minst een voedingsbodem waar de interesse voor de pneumatologie kon groeien.

Een tweede factor is meer intern-theologisch en heeft te maken met een hernieuwde waardering voor wat het begrip

NIEUWE HOOP IN DE LEEGTE

De kerk belijdt dat de heilige Geest Heer is en levend maakt. Maar wat betekent dit concreet voor ons dagelijks leven en de wereld om ons heen? In dit boek onderzoekt Kees van der Kooi de betekenis van de Geest voor het leven van Jezus, voor zijn volgelingen en voor ons alledaags bestaan. Waar blijkt die creatieve en leven gevende kracht van Christus' Geest in onze wereld, waar chaos en geweld de overhand lijken te hebben? Zijn er criteria om de geesten te onderscheiden? Dit boek biedt een visie op het werk, de vruchten en de gaven van de Geest. De auteur moedigt de lezer aan om met open ogen en open oren te letten op de momenten waarop de kracht van de Geest inbreekt. Dan ontstaat er nieuwe hoop die onze kijk op en omgang met het leven verandert.

KEES (CORNELIS) VAN DER KOOI (1952) is emeritus hoogleraar theologie aan de Vrije Universiteit en tegenwoordig verbonden aan het Erasmus *Economics and Theology Institute*. Hij publiceerde breed op het terrein van de christelijke theologie, waaronder de *Christelijke dogmatiek* (met Gijsbert van den Brink).

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 4315 6 • NUR 700